

СЕНСОРНО-ІНТЕГРАТИВНИЙ ПІДХІД ДО РОЗВИТКУ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ

Тетяна Нижник

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

Анотація:

У статті розглянуто особливості розвитку пізнавальної активності дітей дошкільного віку в умовах інклюзивного навчання. Висвітлено результати попередніх наукових досліджень, що містять обґрунтування сенсорної інтеграції для розвитку дітей з особливими освітніми потребами. Досліджено вплив сенсорної інтеграції на розвиток пізнавальної активності дітей дошкільного віку через створення єдиного системного підходу, який охоплює збагачене педагогічне середовище в умовах інклюзивного навчання.

Анотация:

Нижник Татьяна. Сенсорно-интегративный подход к развитию познавательной активности детей дошкольного возраста в условиях инклюзивного обучения.

В статье рассмотрены особенности развития познавательной активности детей дошкольного возраста в условиях инклюзивного обучения. Представлены результаты предыдущих научных исследований, содержащих обоснование сенсорной интеграции для развития детей с особыми образовательными потребностями. Исследовано влияние сенсорной интеграции на развитие познавательной активности детей дошкольного возраста в системе единого подхода, который охватывает богатую педагогическую среду в условиях инклюзивного обучения.

Resume:

Nyzhnyk Tetiana. Sensory-integrative approach in the development of the cognitive activity of the preschool children in the conditions of the inclusive education.

In the article the peculiarities of the development of the cognitive activity of the preschool children in the conditions of the inclusive education are discussed. The results of the previous scientific researches are shown, in which the meaning of the sensory integration for the development of children with special educational needs is justified. The influence of the sensory integration on the development of the cognitive activity of the preschool children through the creation of the common system approach, which contains the enriched pedagogical environment in the conditions of the inclusive education is studied.

Ключові слова:

пізнавальна активність дітей дошкільного віку; діти з особливими освітніми потребами; сенсорна інтеграція; педагогічне середовище; інклюзивне навчання.

Ключевые слова:

познавательная активность детей дошкольного возраста; дети с особыми образовательными потребностями; сенсорная интеграция; педагогическая среда; инклюзивное образование.

Key words:

cognitive activity of preschool children; children with special educational needs; sensory integration; educational environment; inclusive education.

Постановка проблеми. Дошкільна освіта покликана забезпечити саморозвиток і самореалізацію дитини, сприяти розвитку пізнавальної активності та ініціативи дошкільника. Науковий пошук ефективних засобів розвитку пізнавальної активності дошкільників становить актуальну проблему, що потребує теоретичного і практичного розв'язання. З появою інклюзивного навчання в Україні проблема вивчення розвитку пізнавальної активності дітей дошкільного віку з особливими освітніми потребами набула в педагогіці актуальності, оскільки активність – необхідна умова формування розумових якостей особистості, її самостійності та ініціативності. Саме науково обґрунтований комплексний підхід до розвитку пізнавальної активності у дітей дошкільного віку в умовах інклюзивного навчання дошкільного закладу забезпечує підґрунтя для розвитку майбутньої навчальної діяльності та успішної соціалізації дітей з особливими потребами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній психолого-педагогічній науці проблема виховання пізнавальної активності дітей дошкільного віку без психофізичних порушень

висвітлена доволі широко (Т. Ткачук, С. Ладивір, Г. Стадник, Т. Садова, А. Рудакова, І. Карабаєва, Б. Мухацька та ін.). Розвиток дітей із особливими освітніми потребами докладно вивчали Т. Власова, К. Лебединська, В. Лубовський, М. Певзнер. Наукові праці українських учених засвідчили, що розвиток дітей із ЗПР характеризується нерівномірним або затриманим дозріванням вищих психічних функцій, недостатністю пізнавальної діяльності, зниженням рівнем працездатності, недорозвиненням емоційно-особистісної сфери (Н. Бастун, Є. Соботович, В. Тарасун, І. Ужченко, О. Хохліна, М. Шеремет та ін.) У дослідженнях Дж. Айрес, А. Шевцова, А. Заплатинської, Т. Скрипник йдеться про метод сенсорної інтеграції в подоланні порушень розвитку, що негативно позначаються на формуванні рухових і пізнавальних процесів в осіб із обмеженнями життєдіяльності. Проблема створення навчального середовища для дітей з особливими освітніми потребами висвітлена в роботах таких учених, як А. Колупаєва, О. Таранченко, Н. Софій, З. Шевців, В. Засенко, М. Захарчук та інші.

Попри всебічне вивчення особистості дитини, дещо поза увагою науковців залишилися

дослідження, що безпосередньо стосуються пізнавальної активності дитини з особливими освітніми потребами. Аналіз спеціальної психолого-педагогічної науково-методичної літератури свідчить про необхідність визначення й обґрунтування теоретико-методичних засад і організаційно-педагогічних умов розвитку пізнавальної активності у дітей дошкільного віку в умовах інклюзивної практики.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає в науково-теоретичному обґрунтуванні та вивченні організаційно-педагогічних умов розвитку пізнавальної активності дітей дошкільного віку в умовах інклюзивного навчання. Реалізація окресленої мети передбачає виконання таких завдань:

- проаналізувати стан проблеми розвитку пізнавальної активності у дітей дошкільного віку (на основі вивчення відповідних вітчизняних і зарубіжних джерел);
- визначити теоретичні та методичні основи впливу сенсорної інтеграції на розвиток дітей дошкільного віку;
- проаналізувати наявні підходи до організації розвивального середовища для дітей дошкільного віку в умовах інклюзивного навчання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження в галузі дошкільної освіти і дитячої психології (С. Ладивір, М. Поддяков, Г. Стадник, Т. Ткачук, Т. Садова, А. Рудакова та ін.) доводять, що саме в дошкільному віці відбувається інтенсивне становлення пізнавальної активності, яка не є вродженою. Вона формується протягом усього свідомого життя людини. Пізнавальна активність дитини з віком змінюється, стає більш цілеспрямованою і має чіткі вияви. Так, наприклад, С. Ладивір (2006) основними показниками пізнавальної активності вважає такі: увага та особливий інтерес до предмета; емоційне ставлення до предмета (подив, нерозуміння, заклопотаність, тобто розмаїття емоцій, викликаних предметом); дії, спрямовані на детальніше розпізнавання предмета, усвідомлення його функціонального призначення; загальна кількість таких дій як показник інтенсивності обстеження та якісна характеристика дій, їх різноманітність, заміна одних дій іншими, паузи, пов'язані з роздумами про предмет; постійний інтерес до предмета, навіть за його відсутності (с. 4).

Т. Ткачук (2004) розглядає пізнавальну активність як самостійну, ініціативну діяльність дитини, спрямовану на пізнання навколишньої дійсності (як вияв допитливості) й зумовлену необхідністю виконання пізнавальних завдань, що постають перед нею у конкретних ситуаціях. Дослідниця розробила методику формування

пізнавальної активності старших дошкільників, в основу якої поклала особистісно орієнтовану модель взаємодії вихователя з дітьми, визначила засоби формування комунікативних умінь вихователів і розвитку здатності активізувати пізнавальну активність дітей-дошкільників, з'ясувала, що робота з дидактичним матеріалом та ігротерапія найбільш ефективно впливають на розвиток пізнавальної активності старших дошкільників.

Для визначення рівня пізнавальної активності 4-5 річних дітей Г. Стадник (1992) пропонує комплексну варіативну методику, що охоплює спостереження, бесіди, аналіз результатів дитячої діяльності, організацію експериментальних ситуацій. За результатами дослідження вчена виділила три групи дітей: із високим, середнім і низьким рівнями пізнавальної активності. Кожен рівень має свою характеристику. Так, наприклад, діти з високим рівнем пізнавальної активності виявляють особливий інтерес до пізнавальної діяльності й радісне збудження, коли стикаються з чимось новим. Виконуючи завдання пізнавального характеру, вдаються до ініціативних розумових практичних дій, радіють успіхам і переживають через певні невдачі. Для дітей із середнім рівнем пізнавальної активності характерним є брак стійкого мотиву та яскраво виражених пізнавальних емоцій. Інтерес у дітей цієї групи виникає на початку виконання завдання, але зникає, коли з'являються труднощі. Особливістю дошкільнят із низьким рівнем пізнавальної активності є пасивність у всіх видах діяльності.

М. Поддяков виділяє два типи дитячої активності: власну активність та активність дитини, стимульовану дорослим. Активність дитини, яка стимулюється дорослим, характеризується тим, що дорослий організовує діяльність дошкільника, показує і розповідає, як необхідно робити. У процесі такої діяльності дитина отримує ті результати, які були заздалегідь визначені дорослими. Сама дія (поняття) формується відповідно до наперед заданих параметрів. Увесь цей процес відбувається без спроб і помилок, без болісних пошуків і драм (Поддяков, 1996).

На думку Т. Садової, та А. Рудакової, основними напрямками формування пізнавальної активності дошкільників є такі: залучення дітей до різних форм дослідницької, пошукової діяльності; збагачення змісту специфічно дитячих форм діяльності (ігрової, зображувальної, рухової, практичної, діяльності спілкування); цілеспрямований розвиток сприймання як початкового етапу образного пізнання дійсності через включення різних аналізаторів для дослідження властивостей

предмета; поєднання пізнавальної діяльності на заняттях (в організованих формах діяльності), різноманітних нерегламентованих видів дитячої діяльності та самостійної пізнавальної діяльності; забезпечення особистісної активності дошкільників у навчально-пізнавальному процесі; індивідуалізація взаємодії педагога з дітьми відповідно до рівнів пізнавальної активності; створення розвивального середовища, що сприяє формуванню в дошкільників допитливості, пізнавального інтересу, ініціативи, творчого мислення, самостійності пізнання тощо (Садова, & Рудакова, 2017, с. 51).

Як твердить Б. Мухацька (2001), пізнавальна активність – це така активність, у якій дитина виступає суб'єктом, що набуває свій досвід до певної міри самостійно, але водночас є реципієнтом зовнішніх впливів. Дослідниця зауважує, що, стимулюючи дії дорослих, можна модифікувати поведінку дитини, що стає передумовою формування у неї нових знань і вмінь (с. 12).

За визначенням А. Колупасової, та Л. Савчук, залежно від типу порушення виділяють такі категорії дітей з особливостями психофізичного розвитку: з порушеннями слуху (глухі, оглухлі, зі зниженим слухом), із порушеннями зору (сліпі, осліплі, зі зниженим зором); порушеннями інтелекту (розумово відсталі, із затримкою психічного розвитку); із мовленнєвими порушеннями; із порушеннями опорно-рухового апарату; зі складною структурою порушень (розумово відсталі й сліпі чи глухі; сліпоглухонімі та ін.); емоційно-вольовими порушеннями та дітей з аутизмом (Колупасова, & Савчук, 2011).

Розглядаючи діяльність дітей із особливими освітніми потребами в аспекті порушеної проблеми, слід також звернути увагу на дослідження, проведені під керівництвом В. Лубовського, у яких підкреслюється, що такі діти відрізняються від вікової норми більш низьким рівнем і темпом розумового розвитку, що віддзеркалюється в різних видах пізнавальної діяльності (Лубовский, 2007).

Дослідження таких українських учених, як Н. Бастун, Є. Соботович, В. Тарасун, І. Ужченко, О. Хохліна, М. Шеремет довели, що розвиток дітей із ЗПР характеризується нерівномірним або затриманим дозріванням вищих психічних функцій, недостатністю пізнавальної діяльності, зниженим рівнем працездатності, недорозвиненням емоційної сфери особистості, що значно пригнічує розвиток пізнавальної активності таких дітей.

Вивчення особливостей розвитку дітей із ЗПР свідчить про те, що ця категорія за своїм складом

є досить різноманітною. До неї належать діти з такими варіантами порушень у розвитку, які можна вважати зворотними. Під час затримки психічного розвитку дослідники звертають увагу на недорозвиток форм пізнавальної діяльності. Науковці Т. Єгорова (1973), Т. Власова, та К. Лебединська (1975), М. Певзнер та інші однією з основних причин недостатньої продуктивності мимовільної пам'яті у дітей із ЗПР називають зниження їхньої пізнавальної активності. Аналіз причин зазначених порушень міститься в дослідженнях В. Лебединського, де нейропсихологічний аналіз вищих психічних функцій у дітей з порушеним розвитком проводився з урахуванням трьох параметрів:

1) недостатністю динамічної організації психічних функцій (порушення тону, стійкості, рухливості);

2) парціальною недостатністю окремих коркових функцій (гнозису, праксису, мовлення тощо);

3) недостатністю регуляторних процесів, які забезпечують програмування, контроль за діяльністю (Лебединский, 2003).

Отже, дані психологічних та нейропсихологічних досліджень дали змогу виявити певну ієрархію порушень пізнавальної діяльності у дітей з особливими освітніми потребами. У більш легких випадках в її основі лежить нейродинамічна недостатність, пов'язана насамперед із виснаженням психічних функцій, що зумовлює низьку активність під час пізнавальної діяльності. Зниження пізнавальної активності опосередковано впливає на розвиток вищих психічних функцій. Саме тому низька пізнавальна активність дітей із затримкою психічного розвитку є джерелом низької продуктивності у виконанні інтелектуальних завдань, що породжує брак інтересу, зниження необхідного рівня психічного напруження, зосередженості.

Однією з ознак несформованості пізнавальної активності у дітей із затримкою психічного розвитку є порушення системних механізмів сприйняття, факторами чого є порушення інтегративної діяльності кори головного мозку, великих півкуль і, як наслідок, порушення скоординованої роботи різних аналізаторних систем: слуху, зору, рухової системи; недоліки уваги; недорозвинення орієнтовно-дослідницької діяльності в перші роки життя (Домішків, 2005, с. 41).

На думку В. Маценко (2008), труднощі процесу сприйняття у дітей з особливими потребами пов'язані не з первинними сенсорними порушеннями, а зі складними сенсорно-перцептивними функціями, тобто є наслідком несформованості аналітико-

синтетичної діяльності в зоровій системі і, особливо, тоді, коли в зоровому сприйнятті беруть участь інші аналізатори, насамперед руховий. Саме тому це найчастіше виявляється в порушенні просторового орієнтування (с. 25–26).

У системі сучасної спеціальної педагогіки вагомою є проблема порушення сенсорної інтеграції у дітей, що погано позначається на загальному розвитку дитини, особливо на її пізнавальній активності. Це породжує такі проблеми в розвитку дитини, як порушення сприймання нею навколишнього світу за допомогою власної сенсорної системи, що знижує мотивацію, допитливість у пізнавальному процесі.

Дисфункція сенсорної системи ускладнює розвиток пізнавальної активності дитини. Діти, які мають у дошкільному віці порушення в сенсорномоторній сфері, згодом не мають можливості об'єктивно сприймати навчальний матеріал у школі.

Науковці довели, що здебільшого проблеми, пов'язані з розвитком мовлення, рухів, з навчанням і поведінкою, зумовлені порушеннями сенсорної обробки. За даними різних авторів, поширеність порушень сенсорної обробки в дитячій популяції варіює від 5 до 30% і досягає ще більш високої частоти за порушень нервово-психічного розвитку (Фаласеніді, & Козак, 2017).

Метод сенсорної інтеграції ґрунтується на фундаментальному дослідженні Дж. Айрес, що розглядає її як процес, який охоплює сприймання, розрізнення й оброблення відчуттів, що «надходять» із різномодальних сенсорних систем: вестибулярної, пропріоцептивної, тактильної, зорової, слухової та нюхової. У дослідженнях Т. Скрипник (2016) сенсорна інтеграція виступає підґрунтям цілісного розвитку дітей з аутизмом. Науковиця виділяє такі етапи становлення базових передумов навчання й розвитку дитини: відчуття себе як фізичного тіла; оволодіння рухами свого тіла; зоровомоторна координація; поява самоконтролю, відчуття тіла як вправного сенсомоторного цілого. Внутрішніми ресурсами дитини з аутизмом є базові структури психічної організації, передусім – сенсорна інтеграція. Розвинена сенсорна інтеграція уможливує ефективне функціонування в навколишньому просторі, здатність планувати власну діяльність та продуктивно взаємодіяти з іншими людьми.

Сенсорна інтеграція – це несвідомий процес у головному мозку, який організує та фільтрує сенсорну інформацію, отриману від органів чуття, та дає змогу усвідомлено й адаптивно реагувати на цю інформацію. Для становлення чуттєвого досвіду автори сучасних досліджень

пропонують методику сенсорної інтеграції, яка спрямовується на різнопланову взаємодію з навколишнім середовищем для набуття чуттєвого досвіду, досягнення здатності осмислено діяти й реагувати на актуальну ситуацію з використанням адаптивної відповіді (адекватної реакції) (*Технології Психолого-Педагогічного Супроводу...*, 2015).

На важливості застосування методу сенсорної інтеграції для дітей із церебральним паралічем у своїх дослідженнях наголошує А. Заплатинська.

Однією з педагогічних умов розвитку пізнавальної активності є створення універсального розвивального простору, проблему створення якого для дітей з особливими освітніми потребами ґрунтовно досліджували А. Колупаєва, О. Таранченко. Інші науковці – Н. Софій, З. Шевців, В. Засенко, Ю. Найда узагальнили світовий досвід з проблем залучення осіб з особливими потребами до загальноосвітнього середовища, а також визначили підходи до його створення.

За результатами досліджень Н. Софій, та Ю. Найда в 2007 році підготували методичний посібник для педагогів закладів дошкільної освіти, у якому окреслили принципи, чинники організації освітнього середовища, що відповідає потребам усіх дітей, зокрема й дітей з особливими потребами.

В аспекті досліджуваної проблеми (розвиток пізнавальної активності дітей дошкільного віку в умовах інклюзивного навчання) слід зазначити, що створення розвивального простору в умовах закладу дошкільної освіти з використанням методу сенсорної інтеграції є тому ефективним, що педагог, розробляючи насичене сенсорними стимулами середовище, стимулює навички та здібності дітей і водночас створює передумови для розвитку їх пізнавальної активності.

Привертає увагу в контексті порушеної проблеми робота Н. Литвин, О. Борецької, та О. Сойко «Комплексна психолого-педагогічна реабілітація дітей з особливими потребами засобами сенсорної інтеграції» (2018), у якій розглянуто специфіку організації і змісту корекційної роботи з дітьми, що мають особливі потреби, засобами сенсорної інтеграції. Використання останньої є необхідним для створення найбільш сприятливих умов для здійснення корекційно-відновлювальних заходів, спрямованих на формування вищих функцій мозку (мови, просторових і часових уявлень, стереогнозису мозку) і різних видів діяльності (маніпулятивної, предметно-практичної), навичок самообслуговування тощо. У роботі йдеться також про створення «сенсорної кімнати» – оточення, що складається з різного роду стимуляторів, до яких належать проєктори

спеціальних ефектів, басейни, спеціальна музика, світлові, звукові й тактильні настінні панелі тощо. Мозок активізується через стимуляцію базових почуттів – зору, слуху, нюху, дотику, вестибулярних та інших рецепторів, розвивається саморегуляція процесів збудження та гальмування. В умовах «сенсорної кімнати», як переконують автори роботи, можна проводити як цілеспрямовані заняття, так і релаксаційні заходи.

Висновки. Отже, вивчення спеціальної психолого-педагогічної та науково-методичної літератури дає підстави твердити, що на сьогодні немає визначення й обґрунтування теоретико-методичних засад та організаційно-педагогічних

умов розвитку пізнавальної активності дітей дошкільного віку в умовах інклюзивної практики. Проаналізувавши вітчизняні та зарубіжні джерела з порушеної проблеми, можемо констатувати, що на процес розвитку пізнавальної активності дітей дошкільного віку, зокрема й дітей з особливими потребами, істотно впливає метод сенсорної інтеграції. З огляду на це, вважаємо за необхідне зміну підходів до сучасної інклюзивної освіти, з урахуванням індивідуальних особливостей усіх учасників освітнього процесу. Саме в цьому, на нашу думку, і полягає перспектива подальшого дослідження окресленої в статті проблеми.

Список використаних джерел

- Власова Т. А., & Лебединская, К. С. (1975). Актуальные проблемы клинического изучения психического развития у детей. *Дефектология*, 6, 8–9.
- Домішкєвич, С. А. (2005). Функціонально рівневий підхід до діагностики та корекції пізнавальної діяльності у нормі і при відхиленні в розвитку. *Дефектологія*, 4, 41–42.
- Егорова, Т. В. (1973). *Особенности памяти и мышления младшего школьников, отстающих в развитии*. Москва: Педагогика. 320 с.
- Колупаєва А. А., & Савчук, Л. О. (2011). *Діти з особливими освітніми потребами та організація їх навчання: наук.-метод. посіб. (вид. доп. та перероб.)*. Київ: Видавнична група «АТОПОЛ». 274 с.
- Ладивір, С. (2006). Пізнавальна активність старших дошкільнят: індивідуальні особливості. *Дошкільне виховання*, 11, 3–6.
- Лебединский, В. В. (2003). *Нарушение психического развития в детском возрасте: учеб. пособие для студ. психол. фак. высш. учеб. заведений*. Москва: ИЦ «Академия». 144 с.
- Литвин, Н. І., Борецька, О. В., & Сойко, О. В. (2018). Комплексна психолого-педагогічна реабілітація дітей з особливими потребами засобами сенсорної інтеграції. *Психологія: реальність і перспективи*, 10, 94–100.
- Лубовский, В. И. (2007). Высшая нервная деятельность и психические особенности детей с задержкой психического развития. *Дефектология*, 4, 5–6.
- Мащенко, В. Ф. (2008). *Психологія пізнавальних процесів: навч. посіб.* Київ: Главник. 192 с.
- Мухацька, Б. (2001). *Стимулювання пізнавальної активності дітей у дитячому садку*. (Автореф. дис. д-ра пед. наук). Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова, Київ. 41 с.
- Поддяков, Н. (1996). Мышление дошкольников в процессе экспериментирования со сложными объектами. *Вопросы психологии*, 4, 14–24.
- Садова Т. А., & Рудакова А. О. (2017). Формування пізнавальної активності дошкільників як психолого-педагогічна проблема. *«Young Scientist»*, 10.1 (50.1), October, 49–51.
- Скрипник, Т. (2016). Сенсорна інтеграція як підґрунтя цілісного розвитку дітей з аутизмом. *Особлива дитина: навчання і виховання*, 4, 24–31.
- Стадник, Г. О. (1992). Вивчення пізнавальної активності дітей. *Дошкільне виховання*, 9, 6–8.
- Технології психолого-педагогічного супроводу дітей з аутизмом в освітньому просторі: навч.-наоч. посіб. (2015). Скрипник, Т. (Уклад.). Харків: Факт. 40 с.
- Ткачук, Т. А. (2004). *Розвиток пізнавальної активності дітей дошкільного віку у спілкуванні з вихователем*. (Автореф.

References

- Vlasova T.A., Lebedinskaya K.S. (1975). Actual problems of clinical study of mental development in children. *Defectology*, 6, P.8-9. [in Russian]
- Domishkevich S.A. (2005). Functionally level approach to the diagnosis and correction of cognitive activity in normal and developmental disorders. *Defectology*, 4, P. 41. [in Ukrainian]
- Egorova T.V. (1973). Features of memory and thinking of junior schoolchildren lagging behind in development. M., 320 p. [in Russian]
- Kolupaeva A.A, Savchuk L.O. (2011). Children with special educational needs and organization of their education. The edition is supplemented and revised: scientific method. Manual. K.: ATOPOL Publishing Group, 274 p. [in Ukrainian]
- Ladyvir S. (2006). Cognitive activity of older preschoolers: individual characteristics. *Preschool education*, 11, P. 3-6. [in Ukrainian]
- Lebedinsky V.V. (2003). Disorders of mental development in childhood: Textbook. manual for students of psychol./ textbook. Moscow: Publishing Center "Academy", 144p. [in Russian]
- Lytvyn N.I, Boretska O.V, Soyko O.V. (2018). Complex psychological and pedagogical rehabilitation of children with special needs by means of sensory integration. *Psychology: reality and prospects*, 10, P. 94–100. [in Ukrainian]
- Lubovsky V.I. (2007). Higher nervous activity and mental features of children with mental retardation. *Defectology*, 4. [in Russian]
- Matsenko V.F. (2008). Psychology of cognitive processes: Textbook. K.: Glavnik, p. 55 - 46. [in Ukrainian]
- Mukhatska B. (2001). Stimulation of cognitive activity of children in kindergarten: author's ref.dis. Dr. Ped. Scienc. M.P. Drahomanov National Ped. University. K., 41 p. [in Ukrainian]
- Poddyakov N. (1996). Thinking of preschoolers in the process of experimenting with complex objects. *Questions of psychology*, 4, P. 14–24. [in Russian]
- Sadova T.A, Rudakova A.A. (2017). Formation of cognitive activity of preschoolers as a psychological and pedagogical problem. *Young Scientist*, 10, October, P. 49–51. [in Ukrainian]
- Skrypnyk T. (2016). Sensory integration as a basis for the holistic development of children with autism. *Special child: education and upbringing*, 4, P. 24–31. [in Ukraine]
- Stadnik G.O. (1992). Study of children's cognitive activity. *Preschool education*, 9, P. 6-8. [in Ukrainian]
- Skripnik T. (2015). Technologies of psychological and pedagogical support of children with autism in the educational space: textbook. Kharkiv: Fakt, 40 p. [in Ukrainian]

дис. канд. психол. наук). Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова, Київ. 21 с.
Фаласеніді, Т. М., & Козак, М. Я. (2017). Порушення сенсорної інтеграції у дітей з особливими потребами. *Молодий вчений*, 9, 102–105.

Відомості про автора:

Нижник Тетяна Олексіївна
nizhna82@gmail.com
Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького
вул. Гетьманська, 20, м. Мелітополь,
Запорізька обл., 72312, Україна

doi: 10.33842/22195203-2022-27-167-172

*Матеріал надійшов до редакції 02. 12. 2021 р.
Прийнято до друку 06. 12. 2021 р.*

Tkachuk T.A. (2004). Development of cognitive activity of preschool children in communication with an educator. Author's abstract of dis. of Cand. Psychol. Science: 19.00.07 / M.P. Dragomanov National Ped. University. K., 21 p. [in Ukrainian]

Falassenidi T.M., Kozak M. Y. (2017). Violation of sensory integration in children with special needs. *Young scientist*, 9, P. 102–105. [in Ukrainian]

Information about the author:

Nyzhnyk Tetiana Oleksiivna
nizhna82@gmail.com
Bogdan Khmelnytsky Melitopol State
Pedagogical University
20 Hetmanska St., Melitopol
Zaporizhzhia region, 72312, Ukraine

doi: 10.33842/22195203-2022-27-167-172

*Received at the editorial office 02. 12. 2021.
Accepted for publishing 06. 12. 2021.*